

УДК 343.575:343.98:343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.66>

ВИЯВЛЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Стефанов Д.С.,

здобувач Науково-організаційного центру

Національної академії Служби безпеки України

ORCID: 0009-0008-1448-6052

Стефанов Д.С. Виявлення і документування злочинів у студентському середовищі у сфері незаконного обігу наркотичних засобів: криміналістичні та процесуальні аспекти.

У статті здійснено комплексний аналіз криміналістичних та процесуальних аспектів виявлення і документування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів у студентському середовищі. Обґрунтовано, що студентське середовище як специфічний соціально-освітній простір характеризується підвищеним рівнем латентності наркозлочинів, активним використанням неформальних соціальних зв'язків і цифрових комунікацій, що істотно ускладнює діяльність правоохоронних органів щодо їх своєчасного викриття та належного документування. Проаналізовано типові способи незаконного обігу наркотичних засобів у закладах вищої освіти, зокрема дрібнооптові та роздрібні форми збуту, безконтактні способи передачі та використання електронних засобів комунікації. Особливу увагу приділено впливу умов воєнного стану на трансформацію студентського наркоринку та підвищення рівня конспірації злочинної діяльності.

У роботі розкрито зміст криміналістичного забезпечення документування наркозлочинів, зокрема тактичні прийоми фіксації доказової інформації, особливості оформлення результатів оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій, а також значення тимчасового доступу до речей і документів як процесуального засобу отримання доказів. Доведено, що ефективність документування значною мірою залежить від узгодженого застосування криміналістичних, оперативних і процесуальних інструментів та належної процесуальної легалізації отриманої інформації.

Проаналізовано процесуальні аспекти допустимості та оцінки доказів у справах цієї категорії крізь призму принципу верховенства права, стандартів процесуальної добросовісності та гарантій прав людини. Обґрунтовано роль судового контролю і прокурорського нагляду як ключових механізмів забезпечення законності та доказової надійності кримінального переслідування. Сформульовано практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності, законності та процесуальної стійкості діяльності правоохоронних органів у протидії незаконному обігу наркотичних засобів у студентському середовищі.

Ключові слова: незаконний обіг наркотичних засобів; студентське середовище; криміналістичне забезпечення; документування злочинів; оперативно-розшукова діяльність; негласні слідчі (розшукові) дії; допустимість доказів; верховенство права.

Stefanov D.S. Detection and documentation of crimes in the student environment in the field of illicit drug trafficking: forensic and procedural aspects.

The article provides a comprehensive analysis of the forensic and procedural aspects of detecting and documenting crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs in the student environment. It substantiates that the student environment, as a specific social and educational space, is characterized by a high level of latency of drug-related crimes, the active use of informal social networks, and intensive digital communication, which significantly complicates the activities of law enforcement agencies aimed at their timely detection and proper documentation. Typical methods of illicit drug trafficking in higher education institutions are analyzed, including small-scale wholesale and retail distribution, contactless transfer methods, and the use of electronic communication tools. Particular attention is paid to the impact of martial law on the transformation of the student drug market and the increased level of conspiracy in criminal activities.

The study reveals the content of forensic support for documenting drug-related crimes, including tactical techniques for recording evidentiary information, the specifics of documenting the results of operational-search activities and covert investigative (search) actions, as well as the significance

of temporary access to items and documents as a procedural means of obtaining evidence. It is demonstrated that the effectiveness of documentation largely depends on the coordinated application of forensic, operational, and procedural instruments and on the proper procedural legalization of the information obtained.

The procedural aspects of the admissibility and evaluation of evidence in cases of this category are analyzed through the prism of the rule of law, standards of procedural integrity, and guarantees of human rights. The role of judicial control and prosecutorial supervision as key mechanisms for ensuring legality and evidentiary reliability in criminal prosecution is substantiated. Practical recommendations are formulated aimed at enhancing the effectiveness, legality, and procedural sustainability of law enforcement activities in countering illicit drug trafficking in the student environment.

Key words: illicit drug trafficking; student environment; forensic support; crime documentation; operational-search activity; covert investigative (search) actions; admissibility of evidence; rule of law.

Постановка проблеми. Незаконний обіг наркотичних засобів у студентському середовищі в сучасних умовах набуває ознак самостійного криміногенного сегмента, що характеризується підвищеним рівнем латентності, повторюваності злочинної поведінки та активним залученням молоді до протиправної діяльності. Студентське середовище як соціально-освітній простір має низку специфічних рис, зокрема концентрацію молодих осіб, відносну автономність навчальних кампусів і гуртожитків, інтенсивну цифрову комунікацію, функціонування неформальних груп та субкультур, що в сукупності істотно ускладнює процеси своєчасного виявлення, фіксації та процесуального документування наркозлочинів.

Додатковим ускладнювальним чинником є дія правового режиму воєнного стану, в умовах якого відбувається трансформація способів незаконного обігу наркотичних засобів, каналів їх постачання і збуту, а також методів конспірації злочинної діяльності, що обумовлює необхідність адаптації криміналістичних і процесуальних інструментів протидії таким злочинам [1]. Водночас у практиці правоохоронних органів постають суттєві проблеми правомірного застосування оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у закладах вищої освіти, з огляду на підвищені вимоги до дотримання стандартів допустимості доказів, процесуальної добросовісності та гарантій прав людини, що набуває особливої актуальності у світлі доктрини верховенства права та практики судового контролю [7–15].

Попри наявність значного масиву наукових праць, присвячених проблемам наркозлочинності, оперативно-розшукової діяльності, негласних слідчих дій і криміналістичного забезпечення доказування, у науці кримінального процесу та криміналістики досі відсутня належна систематизація криміналістичних і процесуальних підходів до виявлення та документування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів саме у студентському середовищі, що зумовлює потребу у комплексному науковому осмисленні цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблема незаконного обігу наркотичних засобів традиційно розглядається крізь призму загальних питань наркозлочинності, її причин, форм прояву та напрямів протидії. Зокрема, у працях І. Богатирьова обґрунтовується необхідність адаптації державної політики у сфері протидії наркозлочинності до умов воєнного стану, акцентується увага на зміні способів незаконного наркообігу та підвищенні рівня його латентності [1]. Значний внесок у розроблення теоретичних і прикладних засад боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів зроблено також у працях М. Погорецького та співавторів, у яких аналізуються як міжнародно-правові підходи до протидії наркозлочинам, так і окремі аспекти агентурної роботи правоохоронних органів у цій сфері [19; 20]. Водночас ці дослідження мають переважно загальний характер і не зосереджуються на специфіці студентського середовища як особливого об'єкта криміналістичного аналізу.

Окремий масив наукових праць присвячено проблемам криміналістичного забезпечення доказування та збирання доказів сторонами кримінального провадження. У монографічних дослідженнях О. Дульського, В. Журавля та В. Тіщенка сформульовано фундаментальні положення щодо сутності криміналістичного забезпечення, його структури, тактичних прийомів та методів фіксації доказової інформації з урахуванням міжнародних, європейських і національних стандартів [3; 4; 26; 30]. Ці наукові напрацювання створюють методологічне підґрунтя для аналізу процесів документування злочинів, однак не враховують особливостей конкретних соціальних середовищ, зокрема освітнього та студентського.

Важливе місце в досліджуваній проблематиці посідають праці, присвячені оперативно-розшуковій діяльності, її функціональному призначенню, організації та механізмам прокурорського нагляду. У наукових публікаціях М. Погорецького та М. Шумило розкрито теоретичні та практичні аспекти використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні, визначено її

роль у виявленні та викритті латентних злочинів, а також окреслено межі процесуальної легалізації отриманої інформації [7; 9; 11; 21; 28]. Разом із тим ці роботи орієнтовані на загальні умови здійснення ОРД і не фокусуються на специфіці її застосування у закладах вищої освіти.

Значна кількість досліджень присвячена негласним слідчим (розшуковим) діям, агентурній роботі та проблемі провокації злочину. У працях, що аналізують співвідношення НСРД та оперативно-розшукових заходів, а також питання правомірності застосування провокації, обґрунтовуються критерії допустимості відповідних доказів і ризику порушення прав людини [10; 15; 18]. Ці наукові позиції мають принципове значення для дослідження документування наркозлочинів, однак не враховують підвищеної чутливості освітнього середовища та особливого статусу його учасників.

Окрему групу становлять наукові публікації, присвячені забезпеченню допустимості доказів, процесуальної добросовісності, реалізації принципу верховенства права та захисту прав людини у кримінальному провадженні. У сучасних роботах М. Погорецького розкрито методологічні засади оцінки доказів, критерії їх допустимості та роль судового контролю у забезпеченні справедливого кримінального процесу, зокрема в умовах використання цифрових доказів [12–14]. Ці підходи формують важливий теоретичний контекст для аналізу документування наркозлочинів, але не спрямовані безпосередньо на проблематику студентського середовища.

Певною мірою дотичними до теми є також дослідження, що розкривають криміногенні процеси у сфері освіти та студентського середовища, включно з корупційними та пов'язаними злочинами. У працях, присвячених корупції у системі вищої освіти та злочинам у сфері міжнародного студентського обміну, акцентується увага на особливостях освітнього простору як середовища підвищених кримінальних ризиків [2; 5; 27]. Проте зазначені дослідження не охоплюють проблем незаконного обігу наркотичних засобів та специфіки їх криміналістичного і процесуального документування.

Узагальнення наявних наукових підходів свідчить про фрагментарність досліджень та відсутність комплексних робіт, у яких би поєднувалися криміналістичні, процесуальні та оперативно-розшукові аспекти виявлення і документування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів саме у студентському середовищі. Це зумовлює потребу в подальшому науковому опрацюванні зазначеної проблематики з урахуванням сучасних викликів правозастосовної практики.

Метою цієї статті є комплексний аналіз криміналістичних та процесуальних аспектів виявлення і документування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів у студентському середовищі з урахуванням його соціально-організаційної специфіки, сучасних тенденцій трансформації наркозлочинності та вимог кримінального процесуального законодавства. Досягнення зазначеної мети передбачає не лише узагальнення наявних наукових підходів і правозастосовної практики, а й формулювання науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності, законності та процесуальної добросовісності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів у закладах вищої освіти.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення низки взаємопов'язаних наукових завдань, зокрема визначення та характеристики криміногенних особливостей студентського середовища у контексті незаконного наркообігу як специфічного соціального простору з підвищеним рівнем латентності злочинів; аналізу типових способів вчинення та маскування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів у закладах вищої освіти, з урахуванням використання цифрових комунікацій і неформальних соціальних зв'язків; дослідження можливостей та меж застосування оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій у навчальному середовищі з позицій їх правомірності, доцільності та відповідності стандартам допустимості доказів; розкриття криміналістичних прийомів фіксації, перевірки та процесуального оформлення доказової інформації, отриманої в ході виявлення і документування наркозлочинів; оцінки ризиків порушення прав людини у процесі застосування оперативних і процесуальних інструментів, а також визначення критеріїв допустимості доказів, сформованих у такій діяльності; формулювання напрямів удосконалення правозастосовної практики, спрямованих на забезпечення балансу між ефективністю протидії наркозлочинності у студентському середовищі та дотриманням принципів верховенства права і процесуальних гарантій.

Виклад основного матеріалу. Студентське середовище як об'єкт криміналістичного аналізу має низку специфічних ознак, що зумовлюють особливий підхід до виявлення та документування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. У криміналістичному розумінні студентське середовище слід розглядати як відносно замкнений соціально-організаційний простір, що функціонує в межах закладів вищої освіти та пов'язаних із ними інфраструктурних елементів, зокрема навчальних корпусів, гуртожитків, кампусів, студентських містечок, а також цифрових комунікаційних платформ, які забезпечують повсякденну взаємодію його учасників. Такий простір характеризується високою концентрацією молодих осіб, інтенсивними міжособистісними контактами, підвищеним рівнем довіри всередині неформальних груп і субкультур, а також відносною

автономністю від зовнішнього соціального контролю, що має безпосереднє значення для криміналістичної оцінки умов вчинення злочинів.

Криміногенні чинники, які сприяють незаконному обігу наркотичних засобів у закладах вищої освіти, мають комплексний характер і поєднують соціальні, організаційні та поведінкові елементи. До таких чинників належать вікові та психологічні особливості студентської молоді, пов'язані з процесами соціалізації, пошуком ідентичності та схильністю до ризикованої поведінки; високий рівень комунікативної відкритості та мобільності; наявність місць колективного проживання, що ускладнюють постійний контроль; а також використання цифрових технологій і месенджерів для організації збуту та маскування незаконної діяльності. В умовах воєнного стану ці чинники доповнюються загальним зниженням рівня соціальної стабільності, зростанням стресових навантажень та трансформацією кримінальних практик, що підвищує ризик залучення студентів до незаконного наркообігу.

Однією з ключових криміналістично значущих характеристик наркозлочинів у студентському середовищі є їх висока латентність. Вона зумовлена як специфікою самих злочинів, що часто мають безконтактний характер і здійснюються у вузькому колі довірених осіб, так і особливостями соціальних зв'язків між студентами, які ґрунтуються на неформальній солідарності, груповій лояльності та небажанні співпрацювати з правоохоронними органами. Неформальні соціальні зв'язки відіграють подвійну роль: з одного боку, вони виступають каналом поширення наркотичних засобів та інформації про їх обіг, а з іншого – створюють додаткові перешкоди для виявлення та фіксації злочинної діяльності, оскільки забезпечують високий рівень конспірації та взаємного прикриття. У сукупності зазначені обставини зумовлюють необхідність використання спеціальних криміналістичних і процесуальних підходів, адаптованих до особливостей студентського середовища як специфічного об'єкта кримінального аналізу та доказування.

Типові способи незаконного обігу наркотичних засобів у студентському середовищі характеризуються адаптивністю, високим рівнем конспірації та орієнтацією на мінімізацію безпосередніх контактів між учасниками протиправної діяльності. Найпоширенішими є дрібнооптові та роздрібні форми збуту, що здійснюються у межах вузьких студентських груп або між особами, пов'язаними навчанням, спільним проживанням у гуртожитках чи участю в неформальних об'єднаннях. Зберігання наркотичних засобів, як правило, має тимчасовий і мобільний характер та здійснюється у житлових приміщеннях, студентських кімнатах, орендованих квартирах, а також у місцях загального користування, що ускладнює їх виявлення та фіксацію. Розповсюдження нерідко маскується під побутові контакти, спільне дозвілля або навчальну взаємодію, що знижує ризик викриття та сприяє зростанню латентності таких злочинів.

Організація незаконного збуту наркотичних засобів дедалі частіше здійснюється за допомогою месенджерів, соціальних мереж і спеціалізованих онлайн-платформ, які використовуються як для вербування потенційних учасників, так і для координації їхніх дій. За допомогою цифрових каналів зв'язку передається інформація про місце, час і умови передачі наркотичних засобів, інструкції щодо способів маскування протиправної діяльності, а також дані, необхідні для розрахунків. Використання зашифрованих каналів комунікації, анонімних облікових записів і тимчасових цифрових ідентифікаторів суттєво ускладнює ідентифікацію учасників злочинної діяльності та встановлення їхньої ролі у відповідних схемах.

Особливого поширення набули безконтактні способи передачі наркотичних засобів, зокрема так звані «закладки», які передбачають фізичне розміщення заборонених речовин у заздалегідь визначених місцях без безпосереднього контакту між збувачем і споживачем. У поєднанні з використанням електронних платіжних систем, онлайн-банкінгу та криптовалют такі способи істотно ускладнюють процес доказування, оскільки розривають традиційний ланцюг особистої взаємодії та позбавляють правоохоронні органи можливості фіксувати факт збуту у класичному процесуальному форматі. Доказування у таких справах дедалі більше ґрунтується на аналізі цифрових слідів, фінансових транзакцій, метаданих комунікацій та результатів негласних заходів [11; 14].

У цих умовах значення набуває застосування спеціальних криміналістичних і процесуальних засобів фіксації, збирання та аналізу цифрової інформації, а також забезпечення її подальшої процесуальної легалізації. Належне документування цифрових слідів потребує дотримання підвищених стандартів законності, технічної коректності та збереження цілісності інформації, оскільки будь-які порушення можуть поставити під сумнів допустимість відповідних доказів. Водночас ефективна протидія незаконному обігу наркотичних засобів у студентському середовищі неможлива без правильного та збалансованого поєднання оперативних-розшукових можливостей і процесуальних механізмів отримання, перевірки та використання цифрової інформації у кримінальному провадженні. Саме така інтеграція дозволяє адаптувати традиційні підходи доказування до умов цифровізації злочинної діяльності та забезпечити відповідність доказової бази вимогам верховенства права.

Дія правового режиму воєнного стану додатково вплинула на трансформацію студентського наркоринку. Обмеження мобільності, зміни у логістиці, підвищена увага правоохоронних органів до питань національної безпеки та загальна криміналізація окремих сфер суспільного життя зумовили зміну каналів постачання наркотичних засобів, зростання ролі дрібних локальних мереж та підвищення рівня конспірації злочинної діяльності. Водночас воєнний стан сприяв активнішому використанню дистанційних форм комунікації та цифрових інструментів як основного способу організації незаконного обігу наркотичних засобів, що підтверджується сучасними науковими дослідженнями у сфері протидії наркозлочинності [1]. У сукупності зазначені тенденції вимагають від правоохоронних органів гнучкого та науково обґрунтованого підходу до виявлення і документування наркозлочинів у студентському середовищі з урахуванням нових криміналістично значущих обставин.

Криміналістичне забезпечення документування наркозлочинів у студентському середовищі передбачає формування та застосування цілісної, внутрішньо узгодженої системи тактичних, техніко-криміналістичних і процесуальних засобів, спрямованих на своєчасне виявлення протиправної діяльності, надійну фіксацію її слідів і належне процесуальне оформлення доказової інформації. Необхідність такої комплексності зумовлена підвищеною латентністю наркозлочинів, їх маскуванням під повсякденну діяльність студентського середовища, а також використанням нетипових місць і способів зберігання та передачі наркотичних засобів. За цих умов криміналістичне забезпечення набуває не допоміжного, а системоутворювального значення для всієї доказової діяльності у кримінальному провадженні.

Тактичні прийоми фіксації доказової інформації у справах цієї категорії мають будуватися з урахуванням конкретних особливостей місця, способу та обстановки вчинення злочинів, а також специфіки поведінки їх учасників, які нерідко поєднують протиправну діяльність із навчальним процесом і соціальною активністю. Йдеться, зокрема, про застосування продуманих тактичних комбінацій під час огляду місця події, проведення обшуків і оглядів у житлових приміщеннях гуртожитків, орендованих квартирах, навчальних аудиторіях та інших об'єктах, що за своїм функціональним призначенням не сприймаються як типові місця вчинення наркозлочинів. Важливе значення має також своєчасне виявлення та фіксація слідів наркотичних засобів, пристроїв для їх зберігання і вживання, пакувальних матеріалів, електронних носіїв інформації та інших предметів, пов'язаних з незаконним обігом.

Окрему увагу слід приділяти техніко-криміналістичним засобам, що застосовуються під час документування таких злочинів, зокрема фото-, відео- та аудіофіксації, експрес-тестуванню речовин, використанню спеціальних засобів виявлення мікрослідів і біологічних залишків. Застосування цих засобів має поєднуватися з чітким дотриманням процесуальних вимог щодо оформлення результатів слідчих (розшукових) дій, забезпечення безперервності та достовірності відображення фактичних даних у протоколах, додатках до них і матеріалах кримінального провадження. Порушення вимог фіксації або недоліки у процесуальному оформленні здатні істотно знизити доказову цінність отриманої інформації або призвести до визнання її недопустимою.

У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що ефективність тактичних і техніко-криміналістичних прийомів документування безпосередньо залежить від їх узгодженості із загальною методикою розслідування наркозлочинів та відповідності сучасним криміналістичним стандартам збирання, перевірки та збереження доказів [17; 26]. Лише за умови системного підходу, який поєднує криміналістичну доцільність, процесуальну коректність і орієнтацію на стандарти допустимості доказів, можливе формування надійної доказової бази у справах про незаконний обіг наркотичних засобів у студентському середовищі.

Особливе значення у документуванні наркозлочинів має належне оформлення результатів оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій, які часто виступають первинним джерелом інформації про злочинну діяльність у студентському середовищі. Криміналістичне забезпечення на цьому етапі полягає не лише у фіксації отриманих відомостей, а й у забезпеченні їх подальшої процесуальної легалізації у кримінальному провадженні. Це вимагає чіткого дотримання встановлених законом процедур, належної взаємодії між оперативними підрозділами та органами досудового розслідування, а також забезпечення можливості перевірки і відтворення відповідної інформації у судовому розгляді. Наукові дослідження підкреслюють, що саме на етапі легалізації матеріалів ОРД та НСРД виникають найбільші ризики визнання доказів недопустимими, що обумовлює необхідність підвищеної уваги до криміналістичних і процесуальних аспектів їх документування [28].

Важливим інструментом отримання доказової інформації у кримінальних провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів є тимчасовий доступ до речей і документів. У студентському середовищі цей захід часто застосовується з метою отримання даних про цифрові комунікації, фінансові

операції, переміщення осіб або використання приміщень і технічних засобів, що можуть мати значення для встановлення обставин злочину. Криміналістичне забезпечення такого доступу полягає у правильному визначенні предмета і меж втручання, забезпеченні збереження автентичності отриманих відомостей та їх належному процесуальному оформленні. Наукові праці наголошують, що ефективність тимчасового доступу як засобу доказування безпосередньо залежить від його тактичного поєднання з іншими слідчими та негласними діями, а також від дотримання стандартів допустимості доказів і гарантій прав людини [16]. У сукупності зазначені елементи криміналістичного забезпечення утворюють необхідну основу для формування надійної, перевірюваної та процесуально стійкої доказової бази у справах про наркозлочини у студентському середовищі.

Процесуальні аспекти допустимості та оцінки доказів у кримінальних провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів у студентському середовищі мають визначальне значення для забезпечення законності та справедливості кримінального судочинства. З огляду на активне використання оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій і спеціальних криміналістичних прийомів фіксації доказової інформації, особливої актуальності набувають вимоги до допустимості доказів і процесуальної добросовісності діяльності сторони обвинувачення. У науковій доктрині обґрунтовано, що допустимість доказів повинна розглядатися не лише як формальна відповідність процесуальним нормам, а як комплексний критерій, що охоплює законність способу отримання доказової інформації, дотримання встановленої процедури її фіксації та забезпечення можливості перевірки і спростування таких доказів у змагальному процесі [12]. У справах цієї категорії порушення навіть окремих процесуальних вимог, зокрема щодо санкціонування слідчих і негласних дій або оформлення результатів оперативно-розшукової діяльності, здатне поставити під сумнів доказову цінність зібраних матеріалів.

Оцінка доказів у справах про наркозлочини у студентському середовищі має здійснюватися з обов'язковим урахуванням принципу верховенства права як фундаментальної конституційної засади кримінального провадження, що визначає межі та зміст діяльності органів досудового розслідування і суду. Реалізація цього принципу у сфері доказування зумовлює необхідність досягнення справедливого балансу між публічним інтересом у викритті та припиненні незаконного обігу наркотичних засобів і приватними інтересами особи, пов'язаними із захистом її прав, свобод і законних інтересів. Такий баланс не може бути формальним або декларативним, а має знаходити своє відображення у конкретних процесуальних рішеннях, способах збирання, перевірки та оцінки доказів, а також у мотивації відповідних процесуальних актів.

Застосування принципу верховенства права у сфері доказування передбачає, насамперед, дотримання вимог правової визначеності та передбачуваності кримінального процесу, що означає чітке нормативне регулювання підстав, порядку і меж втручання держави у сферу приватного життя. Не менш важливими є заборона свавільного та непропорційного втручання у особисту і сімейну сферу, вимога мінімізації обмежень прав людини, а також обов'язок поваги до людської гідності як абсолютної цінності, що не може бути поставлена у залежність від ефективності кримінального переслідування. У цьому контексті оцінка доказів повинна включати аналіз не лише їх фактичної достовірності та належності, але й способу отримання, відповідності процесуальним гарантіям і стандартам справедливого судового розгляду.

У сучасних наукових дослідженнях обґрунтовано наголошується, що особливого значення зазначені стандарти набувають у випадках використання цифрових доказів та результатів негласних слідчих (розшукових) дій, які широко застосовуються під час викриття наркозлочинів. Саме у цій сфері ризик порушення права на приватність є підвищеним, оскільки втручання часто здійснюється у комунікації, особисте листування, електронні пристрої та інформаційні ресурси, що містять значний обсяг конфіденційної інформації, не пов'язаної безпосередньо з предметом кримінального провадження [13; 14]. За відсутності належного судового контролю, чіткої фіксації меж дозволеного втручання та подальшої критичної оцінки таких доказів існує небезпека перетворення спеціальних процесуальних засобів на інструмент надмірного контролю за приватним життям.

У студентському середовищі ці проблеми набувають додаткової гостроти, оскільки значна частина комунікацій, соціальних зв'язків і форм самовираження має неформальний, довірчий та приватний характер. Використання доказів, здобутих із порушенням стандартів верховенства права, у таких умовах може мати негативні наслідки, що виходять за межі конкретного кримінального провадження. Недотримання вимог законності, пропорційності та поваги до приватності здатне призвести не лише до визнання відповідних доказів недопустимими, але й до формування відчуття несправедливості, дискредитації правоохоронної діяльності та підриву довіри молоді до державних інституцій загалом. Саме тому оцінка доказів у справах про наркозлочини у студентському середовищі повинна здійснюватися з підвищеним рівнем процесуальної обережності та аргументованості, з орієнтацією на конституційні та конвенційні стандарти захисту прав людини.

Важливою процесуальною гарантією дотримання вимог допустимості доказів у кримінальному провадженні є ефективний судовий контроль і прокурорський нагляд за діяльністю правоохоронних органів на стадії досудового розслідування. Саме на цій стадії формуються основні елементи доказової бази, закладаються межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод людини та виникають найбільш суттєві ризики порушення процесуальних гарантій. У цьому контексті судовий контроль і прокурорський нагляд виступають не формальними інституційними елементами кримінального процесу, а ключовими механізмами забезпечення законності, справедливості та правової визначеності доказування.

Судовий контроль покликаний забезпечити як попередню, так і подальшу перевірку законності застосування процесуальних заходів, пов'язаних з істотним втручанням у права і свободи особи. Йдеться, зокрема, про надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, обшуків, оглядів, тимчасового доступу до речей і документів, а також про оцінку законності вже здійснених процесуальних дій у межах судового розгляду. Через механізм судового контролю забезпечується відповідність таких заходів вимогам необхідності, пропорційності та цільового призначення, що унеможливорює свавільне або надмірне втручання у приватне життя особи. Водночас судовий контроль сприяє формуванню стандартів допустимості доказів, оскільки дозволяє на ранньому етапі виявляти та усувати порушення процесуального закону.

Прокурорський нагляд, у свою чергу, виконує функцію постійного процесуального фільтра, спрямованого на запобігання порушенням закону з боку органів досудового розслідування та на забезпечення належної якості доказової бази. Реалізуючи повноваження процесуального керівництва, прокурор зобов'язаний оцінювати законність і обґрунтованість рішень слідчого, своєчасно реагувати на допущені порушення, скасовувати незаконні постанови та ініціювати усунення недоліків у збиранні доказів. Такий нагляд має не лише репресивний, а й превентивний характер, оскільки спрямований на формування належної практики доказування та дотримання процесуальної дисципліни з боку правоохоронних органів [9].

У сукупності судовий контроль і прокурорський нагляд повинні забезпечувати узгоджене функціонування механізму процесуальних гарантій, спрямованого на формування допустимих, належних і достовірних доказів. Їх ефективність безпосередньо впливає на можливість досягнення завдань кримінального провадження без порушення прав і свобод людини, а також на відповідність доказової діяльності стандартам справедливого судового розгляду. За відсутності належного судового контролю або формального здійснення прокурорського нагляду зростає ризик використання у кримінальному провадженні доказів, здобутих з істотними порушеннями закону, що підриває засади верховенства права та негативно позначається на довірі до системи кримінальної юстиції загалом.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє узагальнити, що незаконний обіг наркотичних засобів у студентському середовищі становить складне, багатоаспектне кримінальне явище, яке поєднує підвищену латентність, швидку адаптацію до зовнішніх умов та активне використання сучасних цифрових технологій. Студентське середовище як специфічний соціально-освітній простір формує особливі криміногенні умови, що впливають як на способи вчинення наркозлочинів, так і на механізми їх приховування, а відтак потребує спеціалізованого криміналістичного та процесуального підходу до їх виявлення і документування. У роботі обґрунтовано, що традиційні методи протидії наркозлочинності без урахування особливостей цього середовища є недостатньо ефективними та не завжди відповідають сучасним викликам правозастосовної практики.

Аналіз криміналістичних і процесуальних аспектів документування наркозлочинів засвідчує необхідність комплексного поєднання криміналістичних, оперативно-розшукових і процесуальних засобів. Саме їх узгоджене застосування забезпечує можливість своєчасного отримання доказової інформації, її належної фіксації, перевірки та подальшої процесуальної легалізації у кримінальному провадженні. Особливо підкреслено, що результати оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій відіграють ключову роль у викритті латентних форм незаконного обігу наркотичних засобів у студентському середовищі, однак їх доказове значення безпосередньо залежить від дотримання криміналістичних стандартів документування та вимог кримінального процесуального закону [11; 28]. Недостатня увага до цих аспектів неминує призводить до ризиків втрати доказової інформації або визнання її недопустимою.

Водночас у дослідженні встановлено, що діяльність із виявлення та документування наркозлочинів у студентському середовищі пов'язана з підвищеними ризиками порушення прав людини, насамперед права на приватне життя, таємницю спілкування, недоторканність житла і принципу пропорційності втручання держави. Ці ризики особливо загострюються в умовах активного використання негласних методів, цифрового моніторингу та збору електронних даних, що вимагає неухильного дотримання стандартів допустимості доказів, процесуальної добросовісності та принципу

верховенства права [12–14]. У цьому контексті судовий контроль і прокурорський нагляд мають розглядатися не як формальні стадії процесу, а як ключові гарантії забезпечення законності та справедливості кримінального переслідування.

На підставі отриманих результатів сформульовано низку практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності та законності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів у студентському середовищі. До таких рекомендацій належать удосконалення криміналістичних методик документування наркозлочинів з урахуванням цифрових способів їх вчинення; забезпечення чіткої процесуальної взаємодії між оперативними підрозділами, слідчими та прокурорами; підвищення ролі тактичного планування слідчих і негласних дій; а також посилення внутрішнього контролю за дотриманням вимог допустимості доказів на всіх етапах досудового розслідування. Реалізація цих рекомендацій має сприяти формуванню перевірюваної, надійної та процесуально стійкої доказової бази у справах зазначеної категорії.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері вбачається у поглибленому аналізі використання цифрових доказів у справах про наркозлочини у студентському середовищі, розробленні спеціалізованих криміналістичних методик для закладів вищої освіти, а також у дослідженні впливу воєнного стану на трансформацію оперативно-розшукових і процесуальних механізмів протидії наркозлочинності. Подальше наукове осмислення цих питань має важливе значення для розвитку доктрини кримінального процесу і криміналістики та для удосконалення практики забезпечення законності й прав людини у кримінальному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богатирьов І. Проблема наркозлочинності в умовах воєнного стану в Україні: протидія та запобігання. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 93–99. <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/51/10.pdf>.
2. Волков Д.В., Погорецький М.А. Корупція і хабарництво на заочній формі навчання навчальних закладів МВС України та заходи протидії їм. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 20. С. 122–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2009_20_14.
3. Дульський О.Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.
4. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: монографія. Харків: Право, 2020. 386 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19549/1/Zhuravel_mono_2021.pdf.
5. Погорецький М.А. Правова оцінка оперативно-розшукової інформації, що містить ознаки злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Одеського ін-ту внутр. справ*. 2003. № 1. С. 78–85. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ж16215.
6. Погорецький М.А. Роль оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах в сфері обігу наркотичних засобів. *Наук. вісник юрид. акад. МВС України*. Дніпропетровськ, 2003. Спец. вип. 1. С. 253–256. URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/main>.
7. Погорецький М.А. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: проблеми застосування окремих норм. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3. С. 205–213. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4603/1/Pogoreckiy_205.pdf.
8. Погорецький М.А. Новели проекту нового КПК України і проблеми їх реалізації у правозастосовній діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1 (27). С. 208–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_25.
9. Погорецький М.А. Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 2000. Вип. 10. С. 117–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2000_10_24.
10. Погорецький М.А. Прослуховування телефонних розмов: європейські стандарти. *Вісник прокуратури*. 2003. № 9. С. 45–51. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ж16786.
11. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Аpcis ЛТД, 2007. 576 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf.
12. Погорецький М.А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна доброчесність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1–2. С. 60–82. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59>.

13. Погорецький М.А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275> URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnru-3-2025-r/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protseualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika-zastosuvannya>.
14. Погорецький М.А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України*. 2025. № 9. С. 60–74. DOI: 10.33498/louu-2025-09-060. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2025_9-s4509.pdf.
15. Погорецький М.А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 33–43. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/525/479>.
16. Погорецький М.А., Коровайко О.І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочини, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1 (29). С. 234–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_28.
17. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 1 (5). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.
18. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_34.
19. Погорецький М.А., Смирнова І.В. Агентурна робота федеральних правоохоронних органів США у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. *Юридичний радник*. 2007. № 5. С. 101–105.
20. Погорецький М.А., Черниш Р.Ф. Міжнародно-правовий досвід у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 192–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_6_43.
21. Погорецький М.А., Шелеменцев В.П. Поняття організації оперативно-розшукової діяльності. *Кримський юридичний вісник*. 2010. Вип. 1 (8). Ч. I. С. 18–28. URL: http://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTE RMS=0&S21STR=Ж73488.
22. Погорецький М.А., Шеломенцев В.П. Правове забезпечення боротьби з кіберзлочинами в Україні: проблемні питання. *Вісник прокуратури*. 2011. № 8. С. 30–38. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORT ERMS=0&S21STR=Ж16786.
23. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
24. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
25. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 07.10.2023).
26. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=VraE7f0AAAAJ&citation_for_view=VraE7f0AAAAJ:aqIVkmm33-oC.
27. Черняк А.М. Злочини у сфері міжнародного студентського обміну: проблеми протидії (теорія і практика): монографія / вступне слово М.А. Погорецького. Київ: Алерта, 2023. 334 с. URL: https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Chernyak_mono_Zmist.pdf?srsltid=AfmBOornMplpb3B62qRlg7CoiHhwaWkATFktrmbm5H2r_9Wx4OInd8EZ.
28. Шумило М.Є., Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2001. Вип. 3. С. 199–209. URL: <https://europub.co.uk/journals/visnik-luganskogo-derzavnogo-universitetu-vnutrisnix-sprav-imeni-eo-didorenka-J-17249>.
29. Шумило М.Є., Погорецький М.А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, та ін. Харків: Право, 2012. С. 247–308. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/20794>.

30. Юсупов В.В. Криміналістика в Україні у ХХ–ХХІ століттях: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 556 с. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=d-B_i4EAAAAJ&citation_for_view=d-B_i4EAAAAJ:vV6vV6tmYwMC.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Стефанов Д.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0